

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В КОНТЕКСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлено результати дослідження агресивної поведінки в контексті психічного здоров'я старших школярів. Для участі в дослідженні взято групу підлітків 10-11 класів загальноосвітньої школи № 9 м. Подільськ. Обсяг вибірки склав 80 осіб: 40 дівчат та 40 юнаків. Вік респондентів: 15-16 років. Дослідження проводилося за допомогою трьох методик: методика самооцінки психічних станів за Г. Айзенком, методика дослідження агресивності А. Басса-А. Дарки та тест агресивності (опитувальник Л. Г. Почебут). Ми припустили, що агресивна поведінка респондентів чоловічої та жіночої статі може мати відмінності. Таким чином метою дослідження було визначити гендерні особливості агресивної поведінки в контексті психічного здоров'я старших школярів. Як показало дослідження, хлопчики частіше використовують фізичну агресію, а дівчата вербальну. Нами було виявлено статистично значущий зворотній зв'язок між рівнем фізичної і предметної агресії у хлопчиків старшого шкільного віку ($r = -0,388$; $p < 0,01$). В результаті аналізу взаємозв'язку між вербальною агресією та негативізмом у групі хлопчиків було встановлено прямо пропорційний статистично значущий зв'язок ($r = 0,429$; $p < 0,01$). Також прямо пропорційний зв'язок було встановлено між рівнем розвитку дратівливості і вербальної агресії ($r = 0,550$; $p < 0,001$) і між рівнем дратівливості і негативізмом респондентів чоловічої статі ($r = 0,457$; $p < 0,01$). Прямо пропорційний статистично значущий зв'язок в групі підлітків жіночої статі встановлено між ригідністю та агресивністю ($r = 0,359$; $p < 0,05$), а також між рівнем образи та агресивністю ($r = 0,420$; $p < 0,01$). Результати роботи можна використовувати, як джерело розширення фактологічної бази у вивченні феномена агресивної поведінки. Матеріали дослідження можуть бути використані для навчання майбутніх педагогів і психологів, а також для написання інших наукових робіт, які стосуються даної проблеми. Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямі є вивчення взаємозв'язку агресивної поведінки з чинниками психічного здоров'я старших школярів.

Ключові слова: підлітки, гендерні відмінності, агресивність, криза підліткового віку, психічне здоров'я.

Постановка проблеми. Проблема агресії є однією з найактуальніших на сучасному етапі розвитку суспільства. На загальному тлі зростання агресії спостерігається сплеск дитячої агресивності. Агресія досить стабільна в часі, і в 40-50% випадків може перерости в юнацькому віці в стійку правопорушну поведінку (Крахе, Бушінг, 2017). З іншого боку, агресія, позбавлена особистісної ворожості, може бути і продуктивним чинником соціальної адаптації, сприяючи розвитку особистості і конструктивного «оновлення середовища». При правильному вихованні конструктивна агресивність підсилюється, стимулюючи особистість до творчого і гармонійного вдосконалення, а при помилках виховання та амбівалентної поведінки батьків - трансформується в делінквентну поведінку (Уханова, 2017).

Насправді, у сучасних підлітків існує багато причин для порушення психічного здоров'я. Це емоційний дискомфорт, спричинений труднощами навчального процесу (перевантаження програмним матеріалом), складнощами стосунків у системі учні – вчителі – батьки, інтенсивний негативний вплив середовища тощо. В результаті наростає емоційна напруга, втрачається інтерес до знань, загострюються почуття невпевненості та невдоволення собою і світом та з'являється агресія (Бартош, Мичко, 2016).

Узагальнення результатів численних досліджень показують, що чинниками, які зумовлюють агресивну поведінку підлітків можуть бути обмеженість середовища підліткової самореалізації (Кондракова, 2000), бідність (Бартолі, 2004), погані стосунки з батьками (Weymouth, Buehler, 2016), негативний шкільний клімат (Александров, 2018) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема агресивності юнаків і дівчат є вкрай актуальною для сучасного суспільства. Зростання агресивних тенденцій, поширення насильства і жорстокості, що відзначаються в юнацькому середовищі, викликають заклопотаність педагогів і батьків. Особливе занепокоєння викликає культ насильства на екрані, демонстрація моделей агресивної поведінки в засобах масової інформації, а також захопленість сучасних юнаків і дівчат відео-і комп'ютерними іграми агресивного змісту (Борисова, Бірякіна, 2016). Різні культурні та соціальні традиції можуть по-різному сприймати участь у бійках хлопчиків і дівчаток (Пікет, 2005).

Когнітивний процес, який регулює здатність індивідуума організовувати мислення і діяльність, пріоритезувати завдання, ефективно підходити до використання часу і приймати рішення може бути поясненням спостережуваних гендерних і вікових відмінностей, але в літературі немає єдиної думки щодо зв'язку між недостатньо розвиненими навичками

виконавчого функціонування і участю в діях, пов'язаних з ризиком (Ромер, 2011).

Отже, таким чином, вивчення гендерних особливостей агресивної поведінки є необхідним і дозволить розширити спектр характерних особливостей життя підлітка і його психічного здоров'я.

Мета статті – дослідження гендерних особливостей агресивної поведінки старших школярів.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідження було проведено на базі Подільської загальноосвітньої школи. Вибірка дослідження становила 80 учнів десятих класів: по 40 хлопчиків і дівчат. Вік респондентів складав 15-16 років. Нами було використано наступні методики: методика самооцінки психічних станів за Г. Айзенком, методика дослідження агресивності А. Басса-А. Дарки та тест агресивності (опитувальник Л. Г. Почебут). Перед початком дослідження з дітьми було проведено бесіду, роз'яснено принципи опитування, терміни і поняття, які в ньому використовуються: агресія, агресивність, фрустрація, ригідність та тривожність.

Опитувальник Г. Айзенка показав, що більшість показників хлопчиків та дівчат є в межах норми. В групі респондентів жіночої статі майже у всіх показники тривожності знаходились в межах норми і лише в 4 випробуваних індекси тривожності - на межі допустимого рівня. У двох дівчат трохи завищені індекси фрустрації та ригідності. Ще в двох усі характеристики знаходяться в межах норми і лише індекс агресивності виявився завищеним. Індекс ригідності також виявлено завищеним у чотирьох дівчат. У досліджуваній групі хлопців виявлено наступні результати: у двох досліджуваних на межі допустимого рівня індекс тривожності; ще в двох завищений рівень фрустрації; у восьми досліджуваних завищені індекси агресивності і в чотирьох – індекси ригідності. Результати проведеного опитування показали, що у 40% дівчат і 25% хлопчиків рівень агресивності низький; у 55% дівчат і хлопчиків показник агресивності середній і лише у 5% дівчат і 20% хлопчиків цей показник виявився високим (Рис. 1).

Середні значення показників за методикою Г. Айзенка за шкалою «агресивність» у дівчат дорівнює – 8,00 у хлопчиків – 10,95; за шкалою «тривожність» у дівчат – 9,55, у хлопців – 8,55; за шкалою «фрустрація» у дівчат – 8,55, у хлопців – 9,20 і за шкалою «ригідність» у дівчат – 9,95, у хлопчиків – 8,85. За допомогою t -критерію Стьюдента (Student, 1908) нами були проаналізовані гендерні відмінності агресивної поведінки підлітків згідно з методикою Г. Айзенка та отримано наступні результати: середнє значення індексу агресивності у дівчат – 8,00; у хлопчиків – 10,95. Підрахунки $t = 2,06$ при рівні значущості $p = 0,05$, критичним значення t -критерія Стьюдента є 1,99,

так як $2,06 > 1,99$ - дослідження показало статистично значущі відмінності. Тож можна припустити, що хлопчики демонстрували вищий рівень агресивної поведінки. У дослідженні С. В. Маркової було виявлено, що юнаки 15-17 років мають схожий з дівчатами рівень вираженості агресивних проявів, але відмінну структуру агресивності, що виражається в параметрах маскулінності, схильності до девіантної поведінки та ступеня вираженості перфекціонізму (Маркова, 2012).

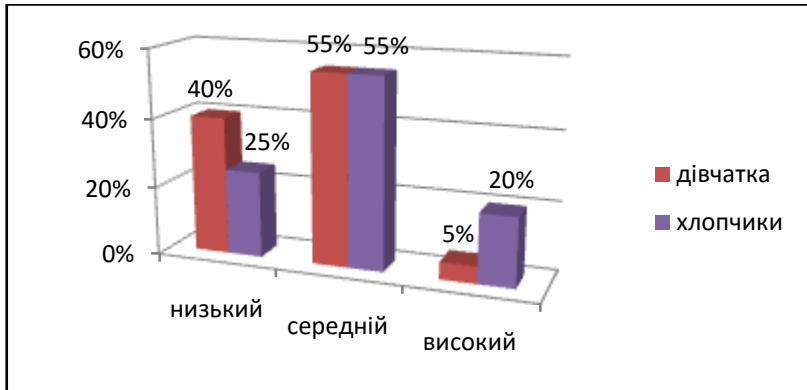
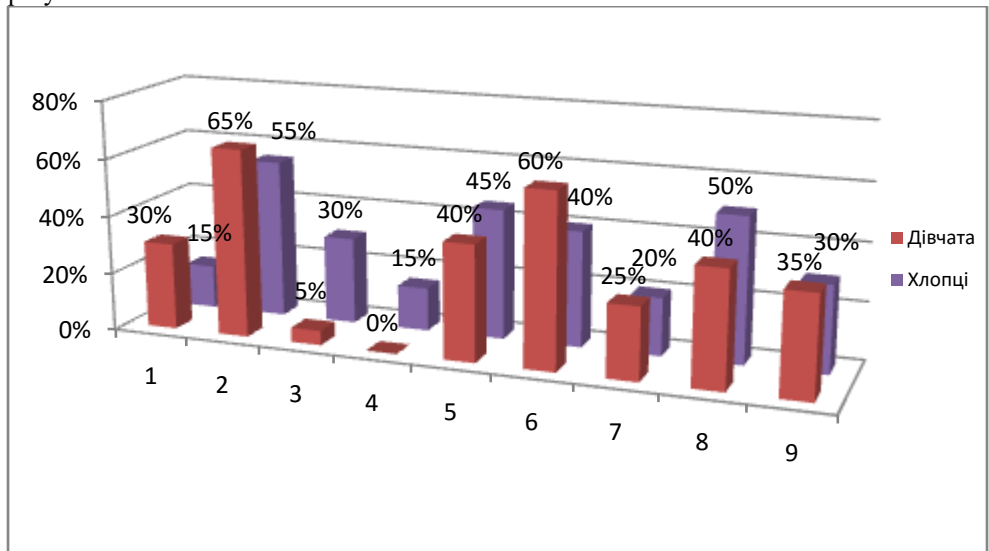

Рис.1. Рівень агресивності респондентів за методикою самооцінки психічних станів за Г. Айзенком в процентному співвідношенні

На наступному етапі дослідження нами було проаналізовано гендерні особливості агресивності респондентів за допомогою методики А. Басса-А. Дарки. Результати дослідження показників і форм агресії показали наступні результати: низький рівень фізичної агресії виявився у 30% досліджуваних дівчат і 15% хлопчиків; середній рівень – у 65% дівчат і 55% хлопчиків та високий рівень – у 5% дівчат та 30% хлопчиків. Аналогічні результати було виявлено в роботі В. А. Озерової (2018). Вербальна агресія у 40% досліджуваних дівчат була на середньому рівні та у 60% дівчат – на високому. У хлопчиків вербальна агресія виявилась на таких рівнях: 15% низького рівня, 45% – середнього та 40% показників високого рівня. Показники непрямого виду агресії були наступними: у 25% дівчат та 20% хлопчиків на низькому рівні, у 40% і 50% – на середньому рівні відповідно, на високому рівні непрямой агресії показники були у 35% дівчат і у 30% хлопців. В дослідженні Л. В. Зубової і А. А. Кірієнко (2016) значення фізичної агресії в межах норми було виявлено у 55% підлітків. Індекс агресивності на високому рівні виявлено у 2 хлопчиків (5% всієї

досліджуваної групи), ще в двох цей показник був на межі норми. У решти респондентів обох статей індекс агресивності знаходився в нормі. Індекс ворожості був вище норми у 65% дівчат і 50% хлопців. У 35% дівчат показники ворожості були середніми, а у 50% хлопців – в межах норми. Результати дослідження А. Реана і І. Коновалова (2019) теж демонструють дещо вищий рівень ворожості у дівчат ($W = 37,954$, $p < 0,001$). У чотирьох дівчат та шести хлопчиків індекси ворожості виявились дуже низькими, що може свідчити про те, що ці діти дуже рідко проявляють негативні емоції. Індекс агресивності у двох дівчат та двох хлопців знаходився також на низькому рівні. Тобто агресивність досліджуваних була менш виражена, ніж ворожість. Індекс ворожості був вище норми у 65% дівчат і 50% хлопців, що може свідчити про те, що більша частина дітей відчуває гнів, огиду і відразу. При цьому у хлопчиків більш виражена фізична форма агресії, а у дівчат вербальна (Рис. 2). У роботі І. Борисової та В. Бірякіної (2016) авторами було виявлено схожі результати.

Примітка: за шкалою фізична агресія: 1 - низький рівень, 2 - середній рівень, 3 - високий; за шкалою вербальна агресія: 4 - низький рівень, 5 - середній, 6 - високий; за шкалою непряма агресія: 7 - низький рівень, 8 - середній, 9 - високий рівень.

Рис. 2. Результати методики А. Басса-А. Дарки респондентів на різні форми і ступені агресивної поведінки в процентному співвідношенні

Нами було проаналізовано середні арифметичні значення за шкалами агресії, одержані за методикою А. Басса-А. Дарки. Отримано наступні результати: для дівчаток і хлопчиків були наступними: фізична агресія у дівчат – 4,45, у хлопців – 5,50; вербальна агресія у дівчат – 7,10, у хлопчиків – 6,40; підозра у дівчат – 7,45, у хлопців – 6,45; образа у дівчат – 4,24, у хлопців – 4,20; непряма агресія у дівчат – 4,80, у хлопців – 4,65; негативізм у дівчат – 3,00, у хлопців – 2,40; дратівливість у дівчат – 5,35, у хлопців – 4,90; почуття провини у дівчат – 6,55, у хлопців – 6,35. Індекс агресивності у дівчат – 16,9, у хлопців – 16,75; індекс ворожості у дівчат – 11,70, у хлопчиків – 10,65. Результат, згідно з яким дівчата перевершують хлопців за такими параметрами агресивності, як підозра, дратівливість і образа виявила також робота авторів А. Реана і І. Коновалова (2019).

Результати порівняння середніх показників дослідження за методикою А. Басса-А. Дарки були наступними: за показниками фізичної агресії $t = 1,98$ відмінності статистично не значущі $p = 0,05$ число ступенів свободи $F = 78$ критичне значення t -критерія $= 1,99$ при рівні значимості $0,05$. Але є підстави вважати, що фізична агресія більш виражена у хлопчиків, ніж у дівчаток. За показниками вербальної агресії $t = 0,89$, число ступенів свободи $F = 78$ ($80 - 2$), критичне значення t -критерію $= 1,99$ при рівні значимості $0,05$, ($0,89 < 1,99$), відмінності статистично не значущі. Але у нас є підстави вважати, що дівчата більш схильні до вербальної агресії. За показниками непрямої агресії $t = 0,28$ відмінності статистично не значущі, число ступенів свободи $F = 78$, критичне значення t -критерію $= 1,99$ при рівні значимості $0,05$. За індексом агресивності $t = 0,14$, відмінності статистично не значущі; число ступенів свободи $F = 78$ критичне значення t -критерію $= 1,99$ при рівні значимості $0,05$. За індексом ворожості $t = 1,00$ ($1 < 1,99$) відмінності статистично не значущі, число ступенів свободи $F = 78$ критичне значення t -критерію $= 1,99$ при рівні значимості $0,05$. У дослідженні Л. В. Івашиненко, Є. В. Єфімова і Д. М. Івашиненко (2016) було встановлено, що юнакам більш характерна фізична агресія, а для дівчат непряма, роздратування і образливість. Агресивні форми поведінки у підлітків володіють поліморфністю та різною прогностичною значимістю. Згідно інших досліджень, близько 25% хлопчиків і 7% дівчат повідомили про те, що за останній рік вони брали участь в бійках не менше трьох разів. Спостережувані гендерні відмінності показують, що у всіх країнах і в кожній віковій групі хлопчики беруть участь в бійках в три рази частіше, ніж дівчата (Дюкс, Штейн, Жане, 2010 року; Сауза, 2010 року; Зак-Векслер, 2008) і свідчать про те, що дівчата рідше беруть участь у фізичному насильстві, і що в міру дорослішання діти частіше звертаються до емоційних і словесних форм насильства в порівнянні з фізичним насильством.

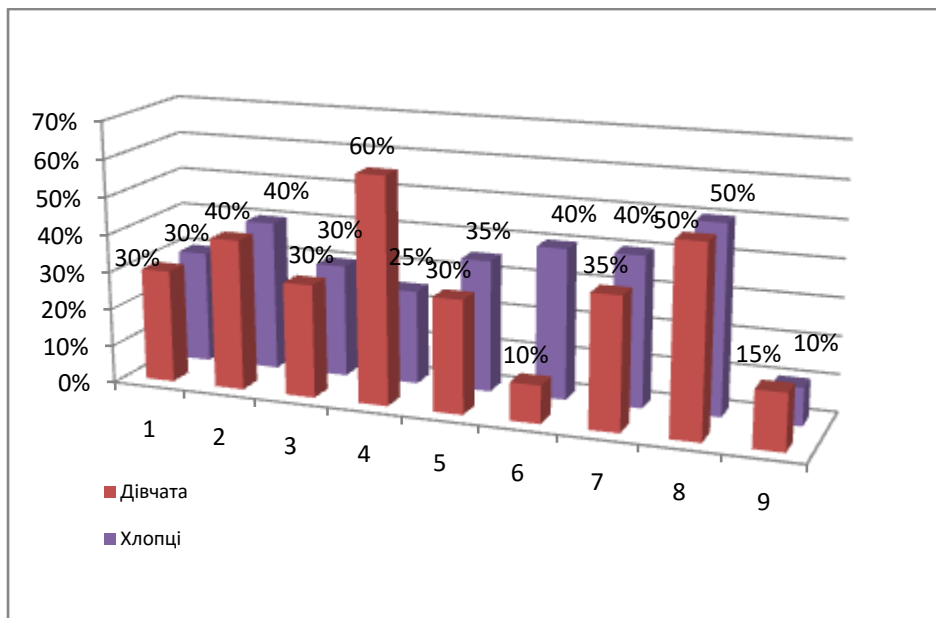
Потім нами було досліджено гендерні відмінності агресивної поведінки за методикою тестування Л. Г. Почебут. Середні значення за шкалами агресії, для дівчаток і хлопчиків наступні: вербальна агресія у дівчат – 3,70, у хлопчиків – 3,60; фізична агресія у дівчат – 2,10, у хлопців – 4,05; предметна агресія у дівчат – 2,65, у хлопців – 2,95; емоційна агресія у дівчат – 3,60, у хлопців – 3,00; самоагресія у дівчат – 4,20, у хлопчиків – 4,15. Індекс агресивності у дівчат – 16,25, у хлопців – 17,75. Порівнявши середні значення індексу агресивності за допомогою t- критерію Стюдента було отримано наступні результати: $t = 0,81$, F - кількість ступенів свободи $80 - 2 = 78$; при рівні значущості $p = 0,05$; критичне значення $= 1,99$ ($0,81 < 1,99$). Такі результати показують відсутність значущих відмінностей у рівнях агресії між хлопчиками та дівчатками.

З даних результатів випливають наступні висновки: вербальну агресію низького рівня було виявлено у 30% хлопців і стількох же дівчат; на середньому рівні – у 40% респондентів; на високому рівні – у 30% дівчат і хлопців. Отримані дані говорять про те, що діти в своєму спілкуванні досить часто використовують словесні образи. Фізичну агресію низького рівня було встановлено у 60% дівчат і 25% хлопчиків; середній рівень – у 30% дівчат і 35% хлопчиків; високий рівень – у 10% дівчат і 40% хлопчиків. Стосовно предметної агресії результати були наступні: низький рівень було встановлено у 35% дівчат і 40% хлопчиків; середній рівень у 50% всіх респондентів; високий ступінь – у 15% дівчат і 10% хлопчиків. В результаті аналізу емоційної агресії результати були наступними: низький рівень було встановлено у 30% респондентів обох статей; середній рівень – у 50% дівчат і 60% хлопчиків; високий рівень – у 20% дівчат і 10% хлопчиків. Самоагресія була на одному рівні у випробуваних обох статей. На низькому рівні – у 20%; на середньому – у 35% та на високому рівні – у 45% дітей (Рис. 3).

У роботі М. В. Третьякової, за результатами дослідження майже 50% дівчат проявляють дратівливість, 35% - негативізм і словесну агресію, в 20% - підозру і не виявлено фізичної агресії, в той час як хлопчики лише в 10-15% випадків використовують фізичну агресію, вербальну, дратівливість і негативізм (Третьякова, 2019). Протилежні показники ми бачимо в роботі Арзуманяна О.В., де виявлено що 70% учнів підліткової групи по тесту А. Басса-А. Дарки і тесту «опитувальник Л. Г. Почебут» мають високий рівень агресивної реакції, найчастіше вони не контролюють свою агресію. Вони схильні до фізичної агресії, підозрілості, вербальної агресії. Низький рівень агресивності показали лише 10% респондентів (Арзуманян, 2018).

Роблячи висновок за результатами по всіх методиках, ми можемо сказати, що більшість половини підлітків мають середні показники фізичної агресивності. За опитувальником А. Басса-А. Дарки ми отримали результати, які

свідчать, що у 55% підлітків було встановлено середній рівень прояву фізичної агресії.

Примітка 1: за шкалою вербальна агресія: 1 - низький рівень, 2 - середній рівень, 3 - високий; за шкалою фізична агресія: 4 - низький рівень, 5 - середній, 6 - високий; за шкалою предметна агресія: 7 - низький рівень, 8 - середній, 9 - високий рівень.

Рис. 3. Результати хлопчиків і дівчаток по тесту Л. Г. Почебут на різні типи агресії в процентному співвідношенні.

У дослідженні А. Реана і І. Коновалова (2019), автори теж відмітили такі показники. Результати опитування Г. Айзенка, які виявили у 55% випробуваних середній рівень агресивності підтверджують отримані дані по тесту А. Басса-А. Дарки (Рис. 4).

На підставі порівнювання результатів за методиками А.Басса-А.Дарки і тестом агресивності Л. Г. Почебут, нами було виявлено однакові середні показники вербальної агресивності, що дорівнює 40% - 45% всіх респондентів. Це може свідчити, що діти в своєму спілкуванні досить часто використовують

словесні образи. Таким чином, результати опитувальника Л. Г. Почебут підтверджують отримані дані по тесту А. Басса-А. Дарки.

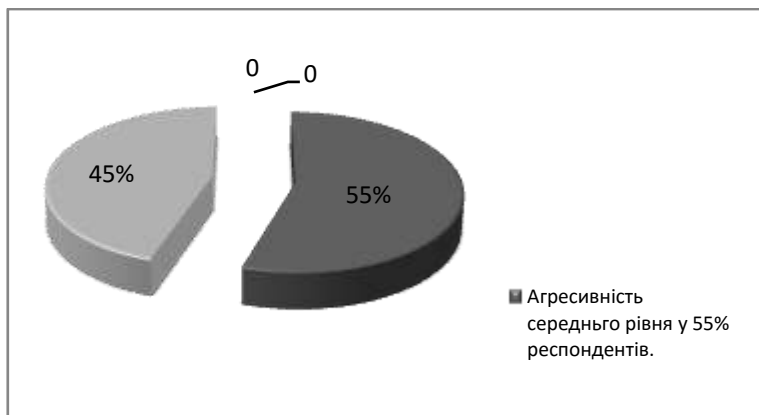

Рис. 4. Середній рівень фізичної агресивності хлопчиків і дівчаток в процентному співвідношенні за тестами Г. Айзенка і А. Басса-А. Дарки

Також нами було виявлено збіг результатів процентного співвідношення високого рівня фізичної агресивності за двома тестами. Фізичну агресивність було виявлено у 5% дівчат за опитувальником А. Басса-А. Дарки, що підтвердив тест Г. Айзенка, який виявив теж 5% дівчат з високими показниками фізичної агресивності (Рис. 5).

Для того, щоб переконатися у валідності даних методик і раціональності їх спільного використання, ми провели математичну перевірку ступеня їх кореляції за допомогою критерія r -Пірсона (Pearson, 1911). У групах підлітків жіночої та чоловічої статі нами було проведено кореляційний аналіз наступних змінних: фізична і вербальна агресія, дратівливість, образа, підозрілість, негативізм за методикою А. Басса - А. Дарки; тривожність, фрустрація, ригідність за опитувальником Г. Айзенка та предметна і емоційна агресія за методикою Л. Г. Почебут. Нами було виявлено статистично значущий зворотній зв'язок між рівнем фізичної і предметної агресії у хлопчиків старшого шкільного віку ($r = - 0,388$; $p < 0,01$). Це може свідчити, що якщо виникає перенос агресивності на неживий предмет, фізична агресивність послаблюється, не приносячи шкоди оточуючим.

В результаті аналізу взаємозв'язку між вербальною агресією та негативізмом у групі хлопчиків було встановлено прямо пропорційний

статистично значущий зв'язок ($r = 0,429$; $p < 0,01$). Тобто при посиленні опозиційної манери поведінки підлітків чоловічої статі, посилюється їх словесна агресивність.

Рис. 5. Результати дівчат з високим рівнем фізичної агресивності за тестами Г. Айзенка і А. Басса-А. Дарки в процентному співвідношенні

Також нами було виявлено прямо пропорційний зв'язок між рівнем розвитку дратівливості і вербальної агресії у групі хлопчиків ($r = 0,550$; $p < 0,001$). Чим вищим був рівень дратівливості у хлопчиків старшого шкільного віку, тим вище був рівень словесної агресії. Прямо пропорційний статистично значущий зв'язок було встановлено між рівнем дратівливості і негативізмом респондентів чоловічої статі ($r = 0,457$; $p < 0,01$). Це означає, що при посиленні опозиційної манери поведінки підлітків, рівень дратівливості хлопчиків збільшується. Нами було виявлено прямо пропорційний статистично значущий зв'язок в результаті аналізу взаємозв'язків між ригідністю та агресивністю в групі підлітків жіночої статі ($r = 0,359$; $p < 0,05$). Тобто, чим більше в поведінці дівчат просліджувалась впертість, негідатливість, твердість переконань і відстоювання своєї тактики, тим сильніше вони були схильні до агресивності. Також нами було встановлено статистично значущий прямо пропорційний зв'язок між рівнем образи та агресивністю дівчат старшого шкільного віку ($r = 0,420$; $p < 0,01$). Це може значить, що посилення заздрості і ненависті до оточуючих, яка обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або вигадані страждання, посилює агресивність підлітків жіночої статі.

Висновки. Проведене нами дослідження було спрямоване на вивчення гендерних особливостей агресивної поведінки в контексті психічного здоров'я

старших школярів. Нами було виявлено, що хлопчики частіше використовують фізичну агресію, а дівчата вербальну, але у своїй більшості респонденти мають середні показники прояву фізичної агресії. У хлопців високі показники фізичної агресії за всіма методиками мають 30 - 40% респондентів, а у дівчат всього 5 - 10%. Але вербальна агресія високого рівня просліджується у 60% дівчат. Статистично значущий зворотній зв'язок встановлено між рівнем фізичної і предметної агресії у хлопчиків старшого шкільного віку. Прямо пропорційний статистично значущі зв'язки в групі респондентів чоловічої статі було встановлено між вербальною агресією та негативізмом, між рівнем розвитку дратівливості і вербальної агресії і між рівнем дратівливості і негативізмом. В результаті аналізу взаємозв'язків між ригідністю та агресивністю та між рівнем образи та агресивністю в групі підлітків жіночої статі нами було встановлено прямо пропорційний статистично значущий зв'язок. Результати роботи можна використовувати, як джерело розширення фактологічної бази у вивченні феномена агресивної поведінки, можуть бути використані для навчання майбутніх педагогів і психологів, а також для написання інших наукових робіт, які стосуються даної проблеми.

Література

1. Александров Д. А., Иванюшина В.А., Ходоренко Д.К., Тенишева К.А. Школьный климат: концепция и инструмент измерения. Санкт-Петербург. Москва: Дом Высшей школы экономики, 2018. 103 с.
2. Арзуманян О. В. Особенности проявления агрессивности у подростков с различным типом темперамента. *Международный студенческий научный вестник*. № 6. 2018.
3. Бартош Т. П., Бартош О. П., Мычко М. В. Гендерные особенности агрессивных и враждебных реакций высокотревожных подростков. *Репродуктивное здоровье детей и подростков*. № 6. 2016, с. 68-73.
4. Борисова И.В., Бирякина В.И. Гендерные особенности агрессивности юношей и женщин. *Казанский педагогический журнал*. 2016. Т. 114. № 1. С. 192–198.
5. Гудкова Е. В, Разова О. Е. Гендерные особенности агрессивного поведения в подростковом возрасте. *Психология и образование*. № 4 (58). 2019. 287 с.
6. Зубова Л.В., Кириенко А. А. Индивидуально-личностные особенности агрессивности подростков различных типов направленности личности: монография / ФГБОУ ВО «ОГУ», Экспресс-печать. Оренбург, 2016. 136 с.

7. Иващенко Л. В., Ефимова Е. В., Иващенко Д. М. Специфика проявления агрессивных тенденций в студенческой среде ТулГУ. *Вестник новых медицинских технологий*. № 2. 2016. С. 228-232.
8. Кондракова И. Э. Предупреждение и педагогическая коррекция агрессивного поведения подростков в школе: дис. канд. пед. наук. Санкт-Петербург, 2000. 167 с.
9. Маркова С. В. Гендерные различия агрессивного и аутоагрессивного поведения у старших подростков с девиантным поведением: дисс... кандидата психологических наук: 19.00.06 / Маркова Светлана Викторовна. Москва, 2012. 174 с.
10. Можгинский Ю.Б. Агрессивность детей и подростков: монография. Москва: Когито-Центр, 2008. 184 с.
11. Озерова В. А., Ларина А.А. Трансформация агрессивного поведения в современном обществе. Синергия. – 2018. С.36-41.
12. Реан А. А., Коновалов И. А. Проявление агрессивности подростков в зависимости от пола и социально-экономического статуса семьи. *Национальный психологический журнал*. 2019. С. 23–33.
13. Третьякова М. В. Половозрастные особенности акцентуации характера и агрессивного поведения подростков как компоненты безопасности личности. *Психология и педагогика*. 2019. С 137-148.
14. Уханова А. І. Детермінанти психічного здоров'я старших школярів : дис. канд. псих. наук : 19.00.04 / Уханова Анастасія Ігорівна – Харків. мед. акад. післядиплом. Освіти. 2018. 263 с.

References

1. Aleksandrov D. A., Ivanjushina V.A., Hodorenko D.K., Tenisheva K.A. Shkol'nyj klimat: koncepcija i instrument izmerenija – Sankt-Peterburg. – Moskva: Dom Vysshej shkoly jekonomiki, 2018. - 103 s.
2. Arzumanyan O. V. Osobennosti projavlenija agressivnosti u podrostkov s razlichnym tipom temperamenta. *Mezhdunarodnyj studencheskij nauchnyj vestnik*. № 6. 2018.
3. Bartosh T. P., Bartosh O. P., Mychko M. V. Gendernye osobennosti agressivnyh i vrazhdebnyh reakcij vysokotrevozhnyh podrostkov. *Reproduktivnoe zdorov'e detej i podrostkov* № 6. 2016, s. 68-73.
4. Borisova I.V., Birjakina V.I. Gendernye osobennosti agressivnosti junoshej i zhenshhin. *Kazanskij pedagogicheskij zhurnal*. 2016. T. 114. № 1. S. 192–198.
5. Dukes RL, Stein JA, Zane JJ. Gender differences in the relative impact of physical and relational bullying on adolescent injury and weapon carrying. *Journal of School Psychology*, 2010, 48(6):511–532.

6. Gudkova E. V., Razova O. E. Gendernye osobennosti agressivnogo povedenija v podroستkovom vozraste. Psihologija i obrazovanie. № 4 (58). 2019. - 287 s.
7. Zubova L.V., Kirienko A. A. Individual'no-lichnostnye osobennosti agressivnosti podroستkov razlichnyh tipov napravlenosti lichnosti: monografija / FGBOU VO «OGU», Jekspres-pechat'. – Orenburg, 2016. 136 s.
8. Ivashinenko L. V., Efimova E. V., Ivashinenko D. M. Specifika projavlenija agressivnyh tendencij v studencheskoj srede TulGU. Vestnik novyh medicinskih tehnologij. № 2. 2016. S. 228-232.
9. Kondrakova I. Je. Preduprezhdenie i pedagogicheskaja korekcija agressivnogo povedenija podroستkov v shkole: dis. kand. ped. nauk. Sankt-Peterburg, 2000. – 167 s.
10. Markova S. V. Gendernye razlichija agressivnogo i autoagressivnogo povedenija u starshih podroستkov s deviantnym povedeniem: dissertacija ... kandidata psihologicheskikh nauk: 19.00.06 / Markova Svetlana Viktorovna; [Mesto zashhity: Akad. upr. MVD RF].- Moskva, 2012.- 174 s
11. Mozhginskij Ju.B. Agressivnost' detej i podroستkov: monografija. Moskva: Kogito-Centr, 2008. 184 s.
12. Ozerova V. A., Larina A.A. Transformacija agressivnogo povedenija v sovremennom obshhestve. Sinergija. – 2018. S.36-41.
13. Pickett W et al., HBSC Violence and Injuries Writing Group. Cross-national study of fighting and weapon carrying as determinants of adolescent injury. Pediatrics, 2005, 116(6):855–863.
14. Rean A. A., Konovalov I. A. Projavlenie agressivnosti podroستkov v zavisimosti ot pola i social'no-jekonomicheskogo statusa sem'i. Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. 2019. S. 23–33.
15. Romer D et al. Does adolescent risk taking imply weak executive function? A prospective study of relations between working memory performance, impulsivity, and risk taking in early adolescence. Developmental Science, 2011, 14(5):1119–1133.
16. Sousa S et al. Violence in adolescents: social and behavioural factors. Gaceta Sanitaria, 2010, 24(1):47–52.
17. Tret'jakova M. V. Polovozrastnye osobennosti akcentuacii haraktera i agressivnogo povedenija podroستkov kak komponenty bezopasnosti lichnosti. Psihologija i pedagogika. 2019. S 137-148.
18. Uhanova A. I. Determinanti psihichnogo zdorov'ja starshih shkoljariv: dis. kand. psih. nauk : 19.00.04 / Uhanova Anastasija Igorivna – Harkiv. med. akad. pisljadiplom. Osviti. 2018. 263 s.
19. Zahn-Waxler C et al. Young children's representations of conflict and distress: a longitudinal study of boys and girls with disruptive behavior problems. Development and Psychopathology, 2008, 20(1):99–119.

Ukhanova A. I., Arkhypova T.M.

GENDER FEATURES OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF THE MENTAL HEALTH OF OLDER STUDENTS

The paper presents the empirical study which was carried out to study the phenomenon of aggressive behavior in the context of adolescents' mental health. The study was conducted to 10-11th grade adolescents of Podolsk Secondary School № 9. The sample size was 80 people: 40 girls and 40 boys. The respondents' age was 15-16 years. The study was carried out using three methods: the technique of self-assessment of mental states by G. Eysenck, the method of research on the aggression of A. Bass-A. Gifts and Aggression Test (LG Pochebut Questionnaire). We have suggested that male and female respondents' aggressive behavior may have differences. Thus, the purpose of the study was to identify the gender characteristics of aggressive behavior in the context of the mental health of older students. It was determined that boys are more likely to use physical aggression and girls are more likely to use verbal aggression. We found a statistically significant inverse relationship between the level of physical and object aggression in older school-age boys group ($r = -0,388$; $p < 0,01$). As a result of analyzing the relationship between verbal aggression and negativism in the boy group, a statistically significant correlation was found ($r = 0,429$; $p < 0,01$). A direct proportional relationship was also found between the level of irritability and verbal aggression ($r = 0,550$; $p < 0,001$) and between the level of irritability and negativity of male respondents ($r = 0,457$; $p < 0,01$). A direct proportional statistically significant association was found between rigidity and aggression ($r = 0,359$; $p < 0,05$) and between the level of image and aggression ($r = 0,420$; $p < 0,01$) in the female adolescents' group. The results of the work can be used as a source of factual expansion in the study of the phenomenon of aggressive behavior. The research materials can be used to educate future lecturers and psychologists, as well as to write other scientific papers related to this problem. Prospects for further research in this direction is the study of relationships between older students' aggressive behavior and mental health factors.

Key words: *adolescents, gender differences, aggression, adolescent's crisis, mental health.*

Уханова Анастасія Ігорівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,

Архипова Тетяна Миколаївна – студентка магістратури кафедри соціальної допомоги та практичної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2020 р.